

A bölcsesség allegóriája
című Tiziano-festmény²
Erwin Panofskytól származó elemzése³ óta nem sokat lehet hozzátenni ennek a festménynek az értelmezéséhez. Írásomnak nem is ez a szándéka, hanem a festménnyel kap-

Máthé Andrea 21

TRICIPITIUM

Háromarcú portré

csoportban bennem felmerülő kérdés: miért nincs folytatása sem a festészetben, sem a szobrászatban a tricipitiumnak, holott előzményei évszázadokra visszamenően követhetőek, még ha nem is volt gyakran alkalmazott ábrázolási mód. Tiziano festményének keletkezése idején például nem ritka egyes itáliai városokban a tricipitium-ábrázolás, igaz, kevésbé festményen, hanem inkább kőbe vésett plasztikában jelenik meg, különösen a gazdag paloták díszeként, így például Velencében a Palazzo Vendramin at Santa Fosca és a Palazzo Trevisan Capello in Canonica homlokzatán,⁴ de található például egy márványból készült 14. századi firenzei háromarcú portré, amelynek címe Tiziano festményéével azonos.⁵

Tiziano képének egyik különlegessége – többek között – az, hogy egyetlen portrét nemcsak az arc három nézetéből, de három különböző személy arcából alakítja egyetlen portrévá. A háromarcú portré, hármás arcportré vagy három arcportré, amelyet tricipium, tricipia, trifron, vultus trifron/s (vagy vultus trifon) trivultus vagy trimurti megnevezéssel is említenek. Tizianóéhoz hasonló tricipitia-ábrázolás található Matthias Grünewald 1525-ben készült rajzán,⁶ bár a perspektíva másféle alkalmazásával. A hármás portréknak több csoportja is elkülöníthető, közöttük egyik a tricipitium. Azok a hármás portrék is ide sorolhatóak, amelyekben három különböző személy külön portréban jelenik meg egy képen, de összetartozásuk valami módon kifejeződik: ilyenek az emberi korszakokat ábrázoló festmények, például Giorgione *A három életkor*,⁷ vagy Gustav Klimt *A nő három életkora*⁸ című festménye. Egy 16. századi festmény, a *Hármás profilú portré*, különös helyet foglal el azzal, hogy három különböző, de egymáshoz nagyon hasonlító és hasonló haj- és ruhaviseletű nő portréját helyezi egymás mellé illetve mögé.⁹ A hármaskép egy másik formájában megjeleníthet egy személyt három különböző nézőpontból – jobb profil, szembe nézet, bal profil – egy festményen, mint pl. Lorenzo Lotto *Egy aranyműves arcképe*,¹⁰ Van Dyck *I. Károly hármás arcképe*¹¹ című festményein.¹²

Tiziano tricipitiuma nemcsak három emberi korszak szimbóluma, és nem csupán valószínűsíthetően a saját és a családjából származó két férfi arcából alakítja ki a háromarcú portrét, és nem csupán címerpajzs (kartus/cartouch) alakja miatt egyedülálló. Mindehhez még három, szimbólumot gazdagon hordozó, a korábbi hagyományban külön képben megjelenített állatfejet – farkas, oroszlán, kutya – tricipitiumát is a férfi-portré(k) alá festi, ekként egyesít két ábrázolási tradíciót, és festménye jelentését, értelmezhetőségét is sokrétűvé teszi. Van olyan feltételezés is, amely szerint ez a festmény allegorizáló képként szolgálhatott egy másik festményhez, vagy akár egy fali széf takarását biztosíthatta.¹³

A tricipitium-ábrázolások nem előzmény nélküliek, feltételezések szerint kelta eredetű az a vázán fennmaradt 2. századi háromarcú terrakotta trifron, amely – állítólag – a létezés három különböző állapotát, az alvást, az álmat és az ébredést vagy ébrenléletet jelképezhette. Lehetséges, hogy a kelta kozmológia világain – égen, levegőn, földön – való áthaladásra utalhattak, vagy az idő három dimenzióját is jelenthették. Találtak gall, valószínűleg valamely istenséget ábrázoló trifront, az ókori Görögországban Hekatét, a keresztutak istennőjét ábrázolták három különböző irányba néző, de összetartozó arccal, több esetben testtel együtt is.

Az európai románkori és gótikus a katedrálisokban – általában oszlopfőkn – jelennek meg a trifronok, közülük is a Salisbury katedrálisban talált hármás férfiportré,¹⁴ az itáliai templomok közül például Norciában és Giornicóban,¹⁵ Bázelen pedig a Szent Péter templom kb. 1400-as évekbeli trifronja ismert; illetve a 13. és a 15. század között keletkezett franciaországi Saintonge megjelenítési közül, például Fontdouce, Chez Busset, Reims (trifrons de Reims) vagy Aujac templomaiban lelhetőek fel a négyszemű, háromarcú portrék alig észrevehetően rejtőzködve az oszlopfők magasságában,¹⁶ fellelhető egy 13. századi normandiai vultus trifon is.¹⁷ Ezek a kőbe vésett portrék nem azonosíthatók ismert személyekkel, mégis karakteresen hordoznak egyedi emberi arcvonásokat. Érdekes egy rajzi megjelenítés is valamivel korábról, a 7-8. századi liturgikus könyv Veronában, amely vultustrifon ábrázolást tartalmaz: a rajzot vizigót eredetűnek tartják, amelyet később alakítottak kereszténnyé.¹⁸

Különös, hogy háromarcú Krisztus-portrék is keletkeztek (és főként ezeket a képeket nevezik vultus trifonnak), pl. a 14. századból a Sváb Biblia ábrázolásában, amely az Atya, a Fiú és a Szentlélek összetartozását fejezi ki.¹⁹ Feltehetően ez teológiai szinten felvet néhány kérdést és problémát a Szentháromság titkának képzőművészeti és figurális ábrázolásán túl is, és elképzelhető, hogy emiatt is kevés ilyen ábrázolást lehet fellelni Európában, Dél-Amerikában azonban több „TrivultusTrinity” kép is található. Azt is feltételezik, hogy eretneknek tartott – pl. katar – forrásból származhatnak, emiatt ez az ábrázolás – kimondottan-kimondatlanul – tiltás alá esik. Másrészt

kapcsolatba hozzák a Szentháromság dogmájának bevezetésének idejével, amikor felmerül ábrázolhatóságának mikéntje, illetve lehetetlensége vagy (portrébeli) tiltása. A trivultus ábrázolását hivatalosan állítólag VIII. Orbán pápa 1628-ban, majd a Tridenti zsinat is elítélte, ezt követően tiltás alá esett ez a fajta Szentháromság-ábrázolás, a korábbiak egy részét pedig 23 eltűntették vagy elpusztították.²⁰

Képzőművészeti szempontból azonban nagyon érdekesek ezek a tricipitium-ábrázolások, hiszen a figurális ábrázolás többszörözött kihívásain túl a végtelenítést és a trompl'oeil-t, a szemmel és a perspektívával való játékot is magukba foglalják. Éppen ezért is gondolom feltűnőnek, hogy a tricipitia hiányzik a kortárs festészetből és szobrászatból. Pedig amíg a korábbi, korszakok, főként a reneszánsz egyes műalkotásai – a legismertebbek pl.: Leonardo: *Mona Lisa*, Raffaello *Madonna Sistinájának* angyalai, Michelangelo *Dávid-szobra*, Botticelli *Vénusza* – többszörös és folyamatos kisajátítást "szenvednek el", addig Tiziano allegória-festménye (és a plasztikában megfogalmazott háromarcú portrét) folytatása kimaradni látszanak a reneszánsz utáni és a kortárs művészet látómezejéből.

Annál is inkább különös ez, mivel Tiziano *A bölcsesség allegóriája* című festménye kiemelte a háromarcú portrét mind a kultikus, mind a szakrális kontextusból, és nemcsak világi, de személyes vonatkozást is adott a műfaj számára, ugyanakkor (köz)ismertséget is szerzett. Maga a műfaj, a tricipitium jelentése nem egyértelműen tisztázott, némelyek csak festői játéknak tekintik,²¹ nyitottságát, rejtélyességét ez is erősíti. Mindezzel megnyitotta, illetve megnyithatta volna az utat a folytathatóság felé, amely azonban – úgy tűnik – eddig mégsem történt meg, a kortárs művészet nem fedezte (még) újra fel ezt a sokrétű lehetőséget tartalmazó ábrázolást. Írásomnak nem célja ennek okait kutatni és feltárni, szándéka csupán rávilágítani erre az összetett, izgalmas, sokrétű képzőművészeti műfajra és jelenkori hiányára.

¹ „A múlt (tapasztalatai) alapján / a jelen bölcsen cselekszik / nehogy a jövő cselekvését elakassza.” – felirat Tiziano *A bölcsesség allegóriája* című festményén.

² Tiziano Vecellio: *Allegory of Prudence / A bölcsesség/Az idő allegóriája*, cc. 1565-1570, olaj, vászon, 76x69 cm, National Gallery, London – kép szerzőségét megkérdőjelezi: <https://www.artlyst.com/news/is-titian-allegory-of-prudence-a-misattribution/> (2020.07.20.)

³ Erwin Panofsky: *Jelentés a vizuális művészetekben* Tanulmányok, Gondolat, Budapest, 1984, Tellér Gyula fordítása, 134-151., lásd még pl. Michael Trevor: *Dwelling Tricipitia: Capturing the Multivalence of Prudence and Time in Titian's Allegory of Prudence*

⁴ Valamint pl. Padovában a Palazzo dell'Odeon homlokzatán is. v. ö. Manfredo Tafuri: *Venice and the Renaissance*, translated by Jessica Levine, Giulio Einaudi editor, 1985, Torino

⁵ Pacio és Giovanni Bertini da Firenze: *Vultus trifrons or Allegory of Prudence*, cc. 1340-1355, carrarai márvány, 22,5x12,5 cm, Metropolitan Museum of Art (MET), New York <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/461182> (2020.07.19.)

⁶ Matthias Grünewald: *Hármas arc (The Triple Face)*, 1525, kréta, papír, 272 x 199 cm, Staatliche Museen, Berlin

⁷ (vitatott, hogy)Giorgione da Castelfranco: *Három életkor*, cc. 1500-1510, olaj, fatábla, 62x77 cm, Firenze, Palazzo Pitti

⁸Gustav Klimt:*Die drei Lebensalter der Frau*, 1905, olaj, vászon, 180x180 cm, Galleria Nazionale d'Arte Moderna, Róma

24

⁹Lucas de Heere(nek tulajdonított): *Triple Profile Portrait*, cc. 1570, olaj, pala, 57x57 cm, Milwaukee Museum of Art, Ghent, Belgium, <https://store.mam.org/prod-18-1-825-265/attributed-to-lucas-de-heere-triple-profile-portrait-notecard.htm> (2020.07.14.)

¹⁰ Lorenzo Lotto: *Egy aranyműves hármias képe*, cc 1530, olaj, vászon, 52,1x79,1 cm, Kunsthistorisches Museum, Bécs

¹¹ A. Van Dyck: *I. Károly három pozícióban* (Charles I in Three Positions) Royal Collection, London, de ide tartozik pl. Philippe de Campaigne: *Richelieu bíboros hármias arcképe*, 1642, National Gallery of Art, London

¹² Ezt a technikát követik pl. a XX. században készült, öt különböző nézőpontból összeállított (ön)arcképfotók (multigráfok) is, pl Marcel Duchamp vagy Francis Picabia1917-ben készült ötnézőpontos arcképe: <https://www.monmouth.edu/departement-of-english/documents/mirrorstransformation-and-slippage-in-the-five-way-portrait-of-marcel-duchamp.pdf/> (2020.07.20.)

Van egy 1953-ban Victor Obsatz készítette Marchel Duchamp kettős fotó, amelyen bal arcél és szemkép helyeződik egymásra (állítólag véletlenül sikerült így):

<https://www.moellerfineart.com/artists/victor-obsatz> (2020.07.20.)

¹³ V. ö.: <https://www.titian.org/an-allegory-of-prudence.jsp> (2020.07.20.)

¹⁴ Male head Salisbury cathedral/Férfifej, Salisbury székesegyház:

<http://collections.vam.ac.uk/item/O129783/male-head-plaster-cast-unknown/>(2020.06.30.)

¹⁵ Szent Ágoston templom, Norcia, <https://dasandere.it/il-vultus-trifrons-della-lunetta-della-chiesa-di-s-agostino-a-norcia/> (2020.07.19.) illetve Chiesa di San Nicolao, Giornico, Svájc, valamint Perugi egy kis templomában (Olaszország) is freskóként.

¹⁶ V. ö.: http://chapiteaux.free.fr/TROIS-TRIFFRONS_fichiers/TXT_TROIS-TRIFRONS.htm (2020.07.03.)

¹⁷ Coutances cathedral/székesegyház, 1210-1274, Normandia, Franciaország

¹⁸ V. ö.: Verona Orational/Veronai imakönyvhhttps://en.wikipedia.org/wiki/Verona_Orational (2020.07.20.)

¹⁹ V.ö.:<https://discardingimages.tumblr.com/post/132684338873/trinity-bible-swabia-14th-century-morgan-library>(2020.06.30.)

²⁰ https://www.kirchen-online.com/content/___in-der-schweiz/___im-tessin/giornico-_san-nicolao.html (2020.07.19.) és https://en.wikipedia.org/wiki/The_Trinity_in_art (2020.07.20.)

²¹ V. ö.: <https://beautybellezzaabeaute.wordpress.com/tag/frescoes/> (2020.07.19.)